

İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
e-ISSN: 2147-6152
Yıl 10, Sayı 28, Ekim 2021

Makale Adı /Article Name

Yeni Bulgular Işığında Ardahan Ovası'nda Önemli Merkezler: Tepeler (Konk) Köyü Kaleleri	Important Centers in Ardahan Plain in The Light of New Findings: Tepeler (Konk) Village Castles
---	---

Yazarlar/Authors

Ayşe Nur MORKOÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
aysenurmorkoc@trakya.edu.tr ORCID: 0000-0001-9931-2159

Özlem ALKAN

Dr. Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü ozlemalkan@ardahan.edu.tr
 ORCID: 0000-0002-8090-8160

Yayın Bilgisi/Article Information

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 02.08.2021

Kabul Tarihi: 08.09.2021

Yayın Tarihi: 30.10.2021

Sayfa Aralığı: 71-96

Kaynak Gösterme/Citation: Morkoç, Ayşe Nur; Alkan, Özlem, (2021). "Yeni Bulgular Işığında
Ardahan Ovası'nda Önemli Merkezler: Tepeler (Konk) Köyü Kaleleri", *İğdır Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 28, s. 71-96.

Bu makalede yazarların katkı oranları eşit orandadır.
(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL
ONAYI" gerektirmemektedir.)

ÖZ

Prehistorik dönemlerden itibaren yaşam izlerinin görüldüğü Doğu Anadolu Bölgesi'nde, tarihi süreç içerisinde pek çok topluluk yerleşmiş ve pek çok devlet egemenlik kurmuştur. Kafkasya-Anadolu arasındaki göç yolları üzerinde olan bölge Tunç Çağı'ndan itibaren yoğun bir hareketlilik yaşamıştır. Başta Karaz Kültürü olmak üzere pek çok kültürün Anadolu'ya taşınmasında bu göç hareketlerinin etkisi görülmektedir. MÖ II. bin yılda yoğun siyasi mücadelelere sahne olan bölgede, MÖ I. bin yılın önemli siyasi oluşumu olan Urartu Devleti'nin hâkimiyeti görülmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer alan Ardahan ili, Anadolu'dan Kafkaslar'a geçiş güzergâhında stratejik bir konumda yer almaktadır. Bu konumundan dolayı tarih öncesi çağlardan itibaren iskân edilmiştir. Tunç Çağı'nda yoğunlaşan iskân Demir Çağı'nda da artarak devam etmiştir. Urartu Devleti'nin egemenlik sahasında yer alan Ardahan'a kadar ulaştıklarının kanıtı olan yazıtlar, Hanak/Ortakent ve Taşköprü'de tespit edilmiştir. Ayrıca Sengertepe Kalesi, Taşköprü Kalesi ve Darboğaz Barajı bölgedeki Urartu varlığının diğer kanıtlarıdır.

Kaleler idari, askeri ve ekonomik amaçlarla inşa edilmektedir. Özellikle su kaynakları, yol güzergâhları ve verimli tarım arazileri gibi stratejik konumların güvenliği ve kontrolü bu kalelerin inşasıyla sağlanmaktadır. Bu çalışmada Ardahan ili, Merkez ilçesine bağlı, Tepeler Köyü'nde bulunan Konk Kaleleri, bölge eskiçağ tarihi açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Doğu Anadolu Bölgesi, Ardahan, Karaz Kültürü, Urartu.

ABSTRACT

In the Eastern Anatolia Region, where traces of life have been seen since prehistoric times, many communities have settled in the historical process and many states have established sovereignty. The region, which is on the migration routes between the Caucasus and Anatolia, has experienced intense activity since the Bronze Age. The effect of these migration movements is seen in the transfer of many cultures, especially the Karaz Culture, to Anatolia. In the region, which was the scene of intense political struggles in the 2nd millennium BC, the dominance of the Urartian State, which was the important political formation of the 1st millennium BC, is seen. Ardahan province, located in the northeast of the Eastern Anatolia Region, is in a strategic position on the transition route from Anatolia to the Caucasus. Due to this location, it has been inhabited since prehistoric times. The settlement, which was concentrated in the Bronze Age, continued increases in the Iron Age. The inscriptions that prove that they reached Ardahan, which was under the sovereignty of the Urartian State, were found in Hanak/Ortakent and Taşköprü. In addition, Sengertepe Castle, Taşköprü Castle and, Darboğaz Dam are other pieces of evidence of the Urartian presence in the region.

Castles are built for administrative, military and economic purposes. In particular, the security and control of strategic locations such as water resources, road routes and, fertile agricultural lands are provided by the construction of these castles. In this study, Konk Castles located in Tepeler Village of Merkez district of Ardahan province were evaluated in terms of the ancient history of the Region.

Keywords: South Caucasia, Eastern Anatolia Region, Ardahan, Karaz Culture, Urartian.

Giriş

Ardahan, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü'nde 39° 22'- 41° 37' kuzey paralelleri ile 42° 10'- 44° 49' doğu meridyenleri arasında yer alır. İlin yüzölçümü 4934 km²'dir. Ardahan, doğuda Gürcistan ve Ermenistan batıda Erzurum, kuzeyde Artvin ve güneyde Kars ile sınır komşusudur.

Yükseklikleri yaklaşık olarak 2500-3200 m olan sıradağlarla bölünmüş olan Ardahan, bu dağlar arasında yer alan yüksek düzlükler, ova ve vadilerle dağlık bir yayla görünümündedir. Ardahan'ın kuzeyinde Yalnızçam Dağları (2715 m), kuzeydoğusunda Keldağı (3033 m), doğusunda Akbaba Dağı (3026 m), güneyinde

Kısır Dağı (3197 m) ve güneybatısında Allahuekber Dağları-Kabak Tepe (3055 m) bulunmaktadır. Ayrıca Uğurludağ (2765 m), Posof-Ilgar Dağı (2918 m), Posof-Göze Dağı (3167 m), Hanak-Cin Dağı (2957 m), Ziyaret Tepesi (2454 m), Kartal Tepesi (2521 m) ve Persokıran Tepesi (2641 m) şehrin diğer önemli yükseltileridir (Koçman, 1979: 31 vd.; AİÇDR, 2009: 9 vd.).

Su kaynakları açısından zengin olan bölgenin en önemli nehri olan Kür Nehri, kaynağını Göle ilçesinde bulunan Merdiniz Düzlüğü'ndeki dağlardan alarak Sami Boğazı'nı geçip Ardahan Ovası'ndan şehir merkezine girer. Kür Nehri, Ardahan Kalesi'nden başlayarak 50-600 m arasında değişen dar ve derin bir vadi meydana getirir. Bu vadi, il sınırları içerisinde 90 km uzunluğundadır. Ayrıca, Cot Suyu, Kür Nehri'ne karışarak Beşikli Mağarası-Dilekdere Köyü hattında 8,5 km, Çıldır-Karaçay, Yıldırımtepe'nin batısından başlayarak Sukarışan Mağarası hattında 9,5 km dar ve derin bir vadi oluşturmaktadır. Bu derin vadilerde, Kazankale, Şeytan Kalesi ve Kurtkale gibi önemli merkezler yer almaktadır (AİÇDR, 2009: 9 vd.).

Kür Nehri, Yalnızçam Dağları'ndan gelen küçük akarsularla birleşip, şehir merkezinden çıkarak, Hanak ve Damal sularını toplayıp "Har Osman" adını almaktadır. Ardından Hivelen Boğazı ve Şeytankale Boğazı'nı takip ederek Gürcistan'a ulaşmaktadır (Saraçoğlu, 1990: 285 vd.; Tuncel, 1991: 333 vd.; Zengin, 2007: 58 vd.). Kür Nehri dışında Aktaş Gölü, Arile (Balık) Gölü, Ayaz Göl, Ayı Gölü, Balık Gölü, Çıldır Gölü, Davar Gölü, Karagöl (Vakla Gölü), Kanlı Göl ve Sagre'nin Gölleri Ardahan'ın diğer su kaynaklarını oluşturmaktadır (Saraçoğlu, 1990: 285 vd.).

Ardahan'ın en büyük ovası 180 km²'lik alanıyla Ardahan Ovası (1850 m)'dir. Ardahan Ovası, Kür Nehri tarafından ikiye bölünmektedir. Şehrin diğer ovaları ise Göle ilçe merkezinin yer aldığı, 2000 m yükseklikte bulunan ve 150 km²'lik bir alana sahip olan Göle Ovası, Hanak Ovası (20 km²) ve Hoçuvan Ovası (14 km²)'dir (AİÇDR, 2009: 11).

Ardahan, Güney Kafkasya ile Türkiye arasında önemli bir kavşak noktasında bulunmaktadır. Kafkaslar'dan gelen yollar, Çıldır-Ardahan-Erzurum üzerinden Anadolu'nun iç bölgelerine ulaşır. Kafkaslar'dan Çıldır'a gelen yol, Ardahan-Göle-Oltu-Tortum güzergâhı ile Erzurum'a ulaşmaktadır. Son dönemlerde yapılan araştırmalarda, Erzurum-Ardahan arasında tarihi iki yol tespit edilmiştir. Bu yollardan ilki, Erzurum-Pasinler-Bardız-Şenkaya-Göle-Ardahan yolu, ikincisi ise Erzurum-Pasinler-Horasan-Şenkaya-Göle-Ardahan yoludur. İran yaylalarından gelip Kuzeydoğu Anadolu'nun kuzeyine ulaşan bu yollar, MÖ I. bin yılda Urartular döneminde de kullanılmıştır (A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 11; Ceylan, N. 2016: 656 vd.; Ceylan-Günaşdı, 2018: 20; Özgül, 2016: 140 vd.).

Ardahan'ı Karadenize bağlayan iki tarihî yol güzergâhı bulunmaktadır. Bu yollardan ilki Batum-Ardahan Tarihî Yolu'dur. Bu yol, iki ana kol üzerinde devam etmektedir. İlk yol Batum-Borçka-Artvin; ikinci yol Batum-Borçka-Artvin-Berta

Köprüsü-Ardanuç-Bilbilan Yaylası-Ardahan güzergâhında yer almaktadır. Ortalama 5 m genişliğe ve yaklaşık olarak 190 km uzunluğa sahip olan bu yolun Orta Çağ'da da kullanıldığı düşünülmektedir (Aytekin, 2003: 8; Aytekin, 2004: 244). A. CEYLAN başkanlığında sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarında özellikle Ardahan ve çevresinde tespit ettiğimiz Orta Çağ kalelerinin, çoğunlukla askeri amaçlı kullanılmak üzere ve vadileri birbirine bağlayan yolların üzerinde inşa edildiği görülmüştür.

Ardahan ve çevresinde ilk yerleşim izlerinin Paleolitik Çağ'a kadar ulaştığı görülmektedir. Çıldır'a 80 km uzaklıkta bulunan ve günümüzde Kars ilinde yer alan Cilavuz/Susuz yerleşmesinde, K. Kökten tarafından yapılan çalışmalarda, Alt Paleolitik ve Orta Paleolitik Çağ'a ait olduğu belirtilen *Yontma Taş* buluntular tespit edilmiştir (A. Ceylan-N. Ceylan, 2018: 6). Ardahan'da tespit edilen ve Neolitik Çağ'a tarihlendirilen merkez, Çıldır'da bulunan Akçakale'dir. K. Kökten, 1943-1944 yılları arasında yaptığı çalışmalarda, Akçakale'de bulunan dolmenlerin (Taşlıdam) Neolitik Çağ teknolojisinin bir ürünü olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bölgede bulunan siyah mat renkli, çok kaba, içten ve dıştan düzlekle, yatık ağaçlarla yukarıya doğru sıyrarak şekillendirilmiş olan kapların da Neolitik Çağ'a ait olduğunu ifade eden Kökten, Akçakale Adası yakınlarındaki düzlüklerde bulunan, çapları 10-20 m olan kromleklerin de bu görüşünü desteklediğini ileri sürmüştür (Kökten, 1943: 602-608; Kökten, 1970: 2-16; Kökten, 1975: 100-102).

Ardahan'da Kalkolitik Çağ'da yerleşmelerin sayısı artmaya başlamıştır. Çıldır ilçesinde yer alan **Beşiktepe Kalesi** (Bingöl, 2003: 167; Kozbe-Ceylan, 2008: Beşiktepe; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 83), **Sengertepe Kalesi** (Bingöl, 2003: 169; Kozbe-Ceylan vd. 2008: Sengertepe Kalesi; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 101), **Karasal Höyük** (Bingöl, 2003: 169; Kozbe-Ceylan vd. 2008: Sengertepe Kalesi; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 101) ve **Sınırortası Kalesi** (Bingöl, 2003: 171; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 96) Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilen önemli merkezlerdir. Tunç Çağı'na gelindiğinde yerleşmelerin sayısında yoğun bir artış görülmektedir. Tunç Çağı'nda yerleşmeye sahne olan önemli merkezlerden bazıları **Sengertepe Kalesi** (Bingöl, 2003: 169; Kozbe-Ceylan vd. 2008: Sengertepe Kalesi; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 101), **Adalar Höyük** (Bingöl, 2003: 167 vd.; Kozbe-Ceylan vd. 2008: Adalar; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 111), **Şeytan Kalesi** (Bingöl, 2003: 168; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 106), **Sınırortası Kalesi** (Bingöl, 2003: 171; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 96), **Akçakale** (Alp-Ceylan vd. 2007: 375 vd.; A. Ceylan-N. Ceylan, 2018:), **Beşiktepe Kalesi** (Bingöl, 2003: 167; Kozbe-Ceylan vd. 2008: Beşiktepe; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 83), **Karasal Höyük** (Bingöl, 2003: 170; Kozbe-Ceylan vd. 2008: Karasal; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 109) ve **Topyolu Mezarlık Alanı** (Bingöl, 2003: 170 vd.; Kozbe-Ceylan vd. 2008: Topyolu Mezarlığı; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 89; Kalmış, 2017: 107 vd.)'dir.

Ardahan-Çıldır-Kars Platosu Tunç Çağ'ında oldukça yoğun yerleşmeye sahne olmuştur. Kalkolitik Çağ'dan Tunç Çağ'ına geçiş sürecinde Kafkasya'dan gelen

göçler bölgeye damgasını vurmuştur (Ceylan-N. Ceylan, 2018: 16). Özellikle İlk Tunç Çağı'nda Doğu Anadolu Bölgesi'nde egemen olan Karaz Kültürü Ardahan ve çevresinde de etkili olmuştur. Transkafkasya'dan, Levant bölgesine kadar Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümünü de içine alan çok geniş bir coğrafyada, yaklaşık MÖ 3250-1750 yılları arasında etkili olan Karaz Kültürü¹'nin yayılım alanı, Doğu'da Transkafkasya'dan Urmiye Gölü'ne, batıda Malatya-Elazığ'a, güneyde Amik Ovası'ndan Filistin ve Suriye'ye kadar olan coğrafyadır (Ceylan-Bingöl-Karageçi, 2018: 53).

Karaz Kültürü'nün tespitinde en önemli veriler, mimari ve keramik özellikleridir. Kültürün yayılım alanında bulunan merkezlerde tespit edilen mimari özellikler arasında, bölgesel farklılıklar görülse de yaklaşık olarak 4-13 m çapında yuvarlak, kare ve dikdörtgen planlı, bazılarında sekiler ve avluların bulunduğu mimari yapılar yer almaktadır. Bu mimari yapılar avluların ortalarına sabit bir şekilde yerleştirilmiş hem günlük işlerde hem de çeşitli ritüellerde kullanıldığı düşünülen ocaklar bulunmaktadır. Karaz Kültürü'nün bir diğer özelliği de iç mekânlarda oda tabanına yerleştirilmiş portatif ocaklar ve ocak altlıklarıdır. Bu portatif ocaklar bezemesiz olarak yapıldığı gibi insan yüzü, yonca yaprağı ve at nalı şeklinde de yapılmışlardır. Bu ocakların, çalışma alanımızın en yakınında tespit edilen örnekleri, Erzurum/Cinis Höyük ve Çiğdemli Höyük'te bulunmuştur (Ceylan, 2000: 30; Ceylan-Morkoç-Kalmış 2021: 175). Bazı ocaklarda boynuz gibi çıkıntılar da bulunmaktadır (Smogorzewska, 2004: 152).

Karaz Kültürü'nün tespitinde önemli olan diğer bir veri ise, el yapımı ve genellikle tek renkli, yüzeyleri alacalı olan Karaz keramiğidir. Renk konusunda bölgesel farklılıklar gösteren Karaz keramiği, kültürün yayılım alanında bulunan birçok merkezde, monokrom ve kırmızı-siyah açıkta olarak görülmektedir. Bazı merkezlerde ise monokrom ve kırmızı-siyah açıkta keramiklerle birlikte, koyu gri, koyu kahverengi ve siyah perdahlı keramikler de tespit edilmiştir (Sagona, 2014: 30; Badalyan, 2014; Rova, 2014; Marro-Bakhshaliyev, 2014). Bu keramikler genellikle kabartma ve yiv tekniğiyle yapılan paralel, spiral ve birbirleriyle kesişen çizgilerden meydana gelen desenlerle süslenmiştir (Pehlivan, 1984: 170; Ceylan-Özgül-Kalmış, 2019: 31).

MÖ I. bin yılda Doğu Anadolu Bölge'sinde, bölgenin önemli siyasi güçleri olan Diauehi Krallığı ve Urartu Devleti'nin mücadelesi görülmektedir. Bu mücadele,

¹ Karaz Kültürü bilim adamları tarafından günümüze kadar yapılan çalışmalarda çeşitli isimlerle tanımlanmaktadır. Bu çalışmalarda elde edilen veriler kapsamında, kültürün izlerini yoğun olarak gördüğümüz merkezleri değerlendirdiğimizde "Karaz Kültürü" ifadesi bize göre kültürün en doğru ifade biçimidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ceylan, 2015: 477; Ceylan-Özgül-Kalmış, 2019: 29. Bingöl, 2003: 170 vd.; Kozbe-Ceylan vd. 2008: Topyolu Mezarlığı; A. Ceylan-N. Ceylan, 2016: 89). Ayrıca Erzurum'da yapılan Karaz, Pulur, Güzelova, Sos Höyük, Tasmasor, Büyükdıç, Tetikom, Güllüdere ve Alaybeyi kazılarında Karaz Kültürü'ne ait zengin arkeolojik buluntular tespit edilmiştir. Bu buluntular kültürün çıkış noktasının, Erzurum olabileceği yönündeki görüş desteklenmektedir.

Urartu Krallarından Menua dönemine ait olan Yazılıtaş ve Zivin Yazıtları, Arğişti I (MÖ 786-764) dönemine ait olan Sarıkamış, Horhor ve Ortakent/Hanak Yazıtları'nda ayrıntılı olarak anlatılmaktadır (Kalmış, 2016: 43; Ceylan, 2017: 525). Bu yazıtlarda, Urartular tarafından bölgeye yapılan seferlerde, Diauehi Krallığı'ndan Urartulara haraç veren bir krallık olarak bahsedilmektedir. Hanak/Ortakent Yazıtı'nda: (Fotoğraf 1)

“Tanrı Haldi kendi silahıyla sefere çıktı. Düşman ülkesi olan Tariu ülkesini ele geçirdi. (ve)... ele geçirdi. Arğişti önünde yere çaldı. Tanrı Haldi güçlü(dür)... Menua oğlu Arğişti sefere çıktı. Tanrı Haldi önden gitti. Arğişti der ki: Tariu ülkesini ele geçirdim... Huşa ülkesine kadar (ve) Bia ülkesine kadar ilerledim. Aşqalaşi ülkesine gittim. Tanrı Haldi'nin buyruğuyla Arğişti der ki: Diauehi ülkesinin kralı önümde göründü ve (haraç) verdi(?). Ahuria şehri... dışarıya attım... Qu[Juni şehri... Orada 72.080 besili büyükbaş hayvan 7000... 11... Kimilerini öldürdüm kimilerini de canlı götürdüm. 6 kale yerle bir ettim 50 şehir yaktım. Menua oğlu Arğişti, güçlü kral, Biainili ülkesinin kralı, Tuşpa şehrinin hükümdarıdır. Her kim bu yazıtı tahrip ederse tanrı Haldi (ve) tanrı Quera (onu) güneş ışığından yoksun etsinler.” (Payne, 2006: 185-186).

ifadeleri yer almaktadır.

Ayrıca Ardahan ve çevresinde, Urartu kralı Sarduri II (MÖ 764-735) dönemine ait olan Taşköprü Yazıtı (Fotoğraf 2) bölgedeki Urartu varlığını göstermesi açısından önemlidir.

Taşköprü Yazıtı'nda:

“Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle, Arğişti oğlu Sarduri der ki: Terk edilmiş (?) Uhime ülkesini ele geçirdiğim zaman, o seferin geri dönüşünde, Maqaltu şehri (de) ele geçirdim. Erkek (ve) kadınları Bianili ülkesine sürgün ettim.” (Marr, 1919; König, 1955-57: no. 108; Melikişvili, 1960: no. 159; Payne, 2006: 239). ifadeleri yer almaktadır.

Urartu yazıtlarında krallar, genellikle resmi bir şablona bağlı kalarak belirli ifadeleri kullanmışlardır. Bu nedenle Urartuların bölgede yaptığı faaliyetler, yazılı belgelerden ziyade arkeolojik çalışmalarda tespit edilen merkezler ve buluntu toplulukları aracılığıyla ortaya koyulmaktadır. Arğişti I ve Sarduri II dönemlerine ait olan Ortakent/Hanak ve Taşköprü Yazıtları'nda krallar, bölgeye yapılan seferlerin güzergâhında bulunan ülke ve şehir isimlerine yer vererek, bölgenin tarihi coğrafyasının aydınlatılmasında da önemli katkılar sağlamışlardır². Aynı zamanda Urartular bölgedeki varlıklarını kalıcı kılmak amacıyla stratejik noktalarda kaleler, yerleşmeler ve gözetleme kuleleri inşa etmiş, var olan kaleleri de yeniden imar ederek kullanmışlardır. Tepeler Köyü'nde bulunan Konk Kaleleri de bu açıdan değerlendirildiğinde önemli merkezlerdir.

² Ortakent/Hanak Yazıtında geçen ülke ve şehirlerin konumlarıyla ilgili bilim adamlarının farklı görüşleri bulunmaktadır (Diakonoff-Kaskai, 1981: 10, 22, 41, 83, 97; Dinçol-B. Dinçol, 1992: 109; Ceylan-Günaşdı, 2017: 327).

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I, Ardahan ili, Merkez ilçesinin 12 km güneybatısında, Tepeler (Konk) Köyü'nün 300 m batısında, Akyaka Köyü'nün 2,5 km güneyinde yer almaktadır³. Ardahan-Ardanuç karayolunun kuzeyinde yer alan kalenin 2 km doğusunda, Keşişin Çayırı isimli yerleşim yeri bulunmaktadır. Kale, 1938 m yüksekliktedir.

Kalenin batı, kuzey ve kuzeybatısından Kür Nehri'ne karışan küçük bir çay geçmektedir. Kalenin kuzeyi ve doğusu verimli tarım arazileriyle çevrilidir. Stratejik bir konumda yer alan kale; Ardahan Ovası'nı, çevresinde bulunan verimli tarım arazilerini, Tepeler Köyü'nü, Akyaka Köyü'nü ve Ardahan-Ardanuç karayolunu kontrol altında tutmaktadır. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I, 46 x 100 m boyutlarındadır. Kalenin sur duvarlarında yer yer Horasan harcının kullanıldığı, bazı yerlerde ise sur duvarlarının inşasında birleştirici malzeme kullanılmadığı gözlemlenmektedir. Kale üzerinde kaçak kazı izleri görülmektedir. Bu kaçak kazılar sonucunda kale tahrip olmuştur (Kalmış, 2017: 91).

Kalenin batısında 3 x 3,50 m ölçülerinde, günümüzdeki derinliği 2,80 m ve sur kalınlığı 90 cm olan gözetleme kulesi bulunmaktadır. Gözetleme kulesinin sur duvarlarında birleştirici malzeme olarak Horasan harcı kullanılmıştır⁴. Kale üzerinde tespit edilen keramik verileri değerlendirildiğinde keramikler; İlk Tunç Çağı, Orta Demir Çağı ve Orta Çağ'a tarihlendirilmektedir.

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I'de tespit edilen keramik verileri çanak-çömlek formunda, ağız, dip, kulp ve küçük buluntulardan oluşmaktadır. Keramik hamurunda katkı malzemesi olarak ince ve orta kum; küçük ve orta taşçık; kireç kullanılmıştır. Keramikler; açık, astarlı-astarsız, orta ve iyi pişmiş, el ve çark yapımıdır. Tespit edilen keramik hamur renkleri Munsell Soil Color Chart'a göre 7.5 YR 7/3, 7.5 YR 6/6 ve 7.5 YR 7/2'dir.

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II, Ardahan şehir merkezinin 10 km güneybatısında, Merkez ilçeye bağlı Tepeler (Konk) Köyü'nün 1,5 km batısında, Ardahan-Ardanuç karayolunun 350 m kuzeyinde ve 1990 m rakımda yer almaktadır⁵. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II'nin 1,5 km doğusunda Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I, 1 km güneybatısında Akyaka Kalesi ve 1,7 km kuzeybatısında ise Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III bulunmaktadır. Kalenin 4,5 km güneyinden Kür

³ 41° 03' 41" Kuzey- 42° 34' 33" Doğu

⁴ Kale üzerinde daha önce Köroğlu ve Gündoğdu tarafından bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Köroğlu, kaleyi höyük olarak değerlendirmiş (Köroğlu, 1998: 133), Gündoğdu ise kalenin yalnızca kule kısmını ele almıştır (Gündoğdu, 2000: 119).

⁵ 41° 4' 33" Kuzey- 42° 33' 30" Doğu

Nehri geçmektedir. Kale, çevresinde bulunan su kaynakları, verimli tarım arazileri ve meraları kontrol altında tutan, stratejik bir konumda yer almaktadır.

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II'nin inşa edildiği konum ve boyutları dikkate alındığında diğer iki kaleden ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu görülmektedir. İlk Tunç Çağı'nda inşa edilen kale, Orta Demir Çağı'nda Urartular tarafından yeniden imar edilerek kullanılmıştır. Urartu Devleti'nde merkezden uzak bölgelerde inşa edilen kaleler depolama, ikmal, askeri vb. amaçlarla kullanılmaktadır. Dolayısıyla Urartuların kuzey bölgelerine yapmış oldukları seferlerde, Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II'nin, bu amaçlarla yeniden inşa edilerek ya da güçlendirilerek kullanıldığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda Batum-Borçka-Artvin-Berta Köprüsü-Ardanuç-Bilbilan Yaylası-Ardahan güzergâhında bulunan kalenin bölgenin zengin maden kaynaklarını Urartu merkezine aktarmak için kullanıldığını da ifade edebiliriz. Ayrıca Kafkasya, İran ve Karadeniz'i birbirine bağlayan yolların üzerinde bulunması da kaleyi bölge ticaretinde önemli bir yere koymuştur. Muhtemelen bölgede - özellikle Artvin ve Ardanuç ve çevresinde- bulunan (Alkan, 2019: 15) ve geçmişten günümüze kadar kullanılan zengin altın ve gümüş madenleri ve bu madenlerden imal edilen eşyalar bu ticaretin önemli malları arasında yer almalıdır. Ancak kalede ve özellikle Ardahan bölgesinde, Akçakale Adası kazısı dışında kapsamlı çalışmaların yetersizliği nedeniyle yapılan bu ticaretin boyutu ile ilgili ayrıntılı bilgiye sahip değiliz.

Mimari özellikleri değerlendirildiğinde kalenin, doğu-batı doğrultulu olarak inşa edildiği görülmektedir. Kalenin uzunluğu 217 m, genişliği ise 181 m'dir. Kale üzerinde, çok sayıda kaçak kazı yapıldığı görülmektedir. Bu kaçak kazı alanlarından biri 2,60 x 2 m boyutlarında ve 1 m derinliğinde, diğer kaçak kazı alanı ise, 2,60 x 2,50 m boyutlarında ve 1 m derinliğindedir. Kalenin sur duvarının yapımında kullanılan taşlar arasında, herhangi bir birleştirici malzeme bulunmamaktadır. Kalenin sur duvarlarının yer yer yıkılmış olduğu görülse de genel itibarıyla sur duvarlarının temeli izlenebilmektedir (Kalmış, 2017: 92; Kalmış, 2020: 95).

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II'nin güneyinde ve kuzeyinde mimari yapılar bulunmaktadır. Kalenin kuzeyinde bulunan mimari yapı 30 x 18 m boyutlarındadır. Sur duvar kalınlığı 2 m olan yapının girişi kuzeydoğuda yer almaktadır. Kalenin güneyinde yer alan mimari yapı ise 23 x 18 m boyutlarındadır. Kalenin batısında tespit edilen büyük ve orta boyutlu taşlardan oluşan moloz yığını, kurtin ve bastiyonun varlığı ile bir gözetleme kulesi olduğunu düşündürmektedir. Kalede tespit edilen keramik verileri; İlk Tunç Çağı, Orta Demir Çağı (Urartu) ve Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir.

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II'de tespit edilen keramik verileri çanak-çömlek formunda, ağız, kulp ve küçük buluntulardan oluşmaktadır. Bezemeli olan parçada yiv-oluk bezeme görülmektedir. Keramik hamurunda katkı malzemesi olarak ince ve orta kum; küçük, orta ve büyük taşçık; kireç kullanılmıştır. Keramikler; açkılı,

astarlı-astarsız, orta ve iyi pişmiş, el ve çark yapımıdır. Tespit edilen keramik hamur renkleri 7.5 YR 7/3, 7.5 YR 6/6 ve 7.5 YR 7/2'dir.

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III, Ardahan şehir merkezinin 13 km güneybatısında, Merkez ilçeye bağlı Tepeler (Konk) Köyü'nün 2,7 km kuzeybatısında, Yalnızçam Köyü'nün ise 4 km kuzeydoğusunda ve 2086 m rakımda yer almaktadır⁶. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III'ün 2,5 km güneydoğusunda Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I, 1,7 km güneydoğusunda Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II, 2 km güneyinde Akyaka Kalesi bulunmaktadır. Kalenin 500 m güneybatısından Ardahan-Ardanuç karayolu ve 3 km kuzeyinden ise Kür Nehri geçmektedir.

Kuzey-güney doğrultulu, dikdörtgen planlı inşa edilen kalenin uzunluğu 136 m, genişliği 70 m'dir. Kalenin sur duvarı yapımında harç kullanılmadığı görülmektedir. Sur duvarı yapımında kullanılan taşların boyutları küçük ve orta büyüklüktedir. Kalenin çevresinde tarıma ve hayvancılığa elverişli araziler yer almaktadır. Kale, Ardahan-Ardanuç karayolunu ve verimli arazileri kontrol altında tutan stratejik bir konuma sahiptir. Kale üzerinde çok sayıda kaçak kazı izi mevcuttur. Bu kaçak kazılardan biri 2,50 x 1,70 m boyutlarında ve 1,10 m derinliğindedir. Kale üzerinde gerçekleştirilen bu kaçak kazıların, kaleye büyük oranda zarar verdiği görülmektedir (Kalmış, 2017: 93; Kalmış, 2020: 96). Kale üzerinde çok sayıda obsidyen ve keramik verisi tespit edilmiştir. Tespit edilen keramikler, Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir.

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III'de tespit edilen keramik verileri çanak-çömlek formunda, ağız ve dip parçalarından oluşmaktadır. Keramik hamurunda katkı malzemesi olarak ince ve orta kum; küçük ve orta taşçık; kireç kullanılmıştır. Keramikler; açkılı, astarlı-astarsız, orta ve iyi pişmiş, çark yapımıdır. Tespit edilen keramik hamur renkleri 7.5 YR 7/3, 7.5 YR 6/6 ve 7.5 YR 7/2'dir.

Sonuç

Ardahan ili ve çevresi, eskiçağlardan itibaren Anadolu ve Kafkaslar arasında geçiş noktalarından biri olması sebebiyle stratejik öneme sahiptir. İlin zengin su kaynakları ve yüksek yayla görünümünde olan ovaları, tarım ve hayvancılık için elverişli şartların oluşmasını sağlamıştır. İskân için gerekli olan bu şartlar, bölgede birçok topluluğun yaşaması ve dolayısıyla da burada kendilerinden izler bırakmaları sonucunu doğurmuştur.

Prehistorik dönemlerden itibaren yaşam izlerinin gözlenebildiği Ardahan'da, özellikle Kalkolitik Çağ'da iskânın daha da yoğunlaştığı görülmektedir. Ardahan, Geç Kalkolitik Çağ ve İlk Tunç Çağı'nda Doğu Anadolu'da var olan, Kafkasya kökenli Karaz Kültürü'nün, yayılım alanında bulunmaktadır. Bu kültürün varlığı

⁶ 41° 1' 52" Kuzey- 42° 35' 27" Doğu

özellikle bölgede tespit edilen mimari yapı ve keramiklerden gözlemlenebilmektedir. Bölgede, Karaz Kültürü'nün izlerini taşıyan merkezler arasında Akçakale, Sengertepe Kalesi, Beşiktepe Kalesi, Sınırtası Kalesi, Adalar Höyük, Şeytan Kalesi ve Karasal Höyük görülmektedir. Bu merkezlerde A. CEYLAN başkanlığında yaptığımız yüzey araştırmalarında tespit edilen keramik verilerinin Sos, Güzelova ve Pulur höyükle benzerlikleri görülmüştür.

Ardahan ve çevresi, MÖ I. bin yılın önemli devletlerinden olan Urartuların egemenlik sahasında yer almaktadır. Urartu Devleti'nin bölgedeki varlığının en önemli kanıtı bölgeye düzenledikleri seferleri anlatan yazıtlardır. Ortakent/Hanak ve Taşköprü Yazıtları Urartu Devleti'nin kuzey yayılımı ve Kafkasya politikası hakkında bilgiler vermektedir. Diauehi üzerine yapılan seferleri anlatan yazıtlarda, yalnızca dış politika değil aynı zamanda seferlerde elde edilen maddi varlık da ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Ardahan ve çevresinde tespit edilen pek çok Urartu kalesi, sulama kanalı ve yazıtlar bölgede Urartu varlığını kanıtlamaktadır.

Eskiçağ kaleleri genellikle yol güzergâhlarında yolun güvenliğini sağlamak ya da bir nevi ikmal durakları olarak inşa edilmiştir. Dönemin şartları düşünüldüğünde ulaşımda kullanılan hayvanların bakımı ve geçici konaklama ihtiyacını gidermek için de benzer kaleler yaptırılmıştır. Kralî kentler, yönetim merkezleri gibi merkeze yakın bölgelerde inşa edilen kalelerde saray, depolama alanı, tapınak gibi daha kompleks mimari unsurlar yer alırken merkezden uzaklaştıkça daha küçük ölçekli kalelerin inşa edildiği görülmektedir.

Ayrıca Ardahan ve çevresinde Kafkasya kökenli bir kültür olan ve genellikle mimari özellikleri ve kurgan buluntuları ile belirlenebilen Trialeti Kültürü'nün izleri görülmektedir. Bölgede tespit edilen kurganlarda yapılacak arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları ile Trialeti Kültürü'nün izleri daha net ortaya çıkarılacaktır.

Çalışma alanımızda yer alan Tepeler (Konk) Köyü Kaleleri konumları açısından önemlidir. Tepeler (Konk) Köyü I, Tepeler (Konk) Köyü II ve Tepeler (Konk) Köyü III Kaleleri birbirlerini görecekle şekilde inşa edilmişlerdir. Ortalama 2000 m rakımda yer alan kaleler çevrelerindeki su kaynakları ve verimli tarım arazilerinin bulunduğu ovaya hâkim noktalara inşa edilmiştir. Ayrıca kaleler- özellikle Tepeler (Konk) Köyü II- bölgenin maden yönünden zengin olan Artvin-Ardanuç-Ardahan güzergâhlarından geçerek Karadeniz'e ulaşan yolun kontrolünü sağlayan konumda yer almaktadır.

Genel olarak sur duvarları günümüze kadar ulaşan kalelerin duvar örgü tekniklerinde farklılıklar gözlemlenmektedir. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I sur duvarlarında kiklopik tekniğin ve yer yer Horasan harcının kullanıldığı görülmektedir. Tepeler (Konk) Köyü II ve Tepeler (Konk) Köyü III kaleleri sur duvarlarında birleştirici herhangi bir malzeme kullanılmamıştır. Tepeler (Konk) Köyü II Kalesi sur duvarlarında büyük, orta ve küçük boyutlu taşlar kullanılırken

Tepeler (Konk) Köyü III Kalesi sur duvarlarında orta ve daha küçük boyutlarda taşlar kullanılmıştır.

Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I'nin batısında gözetleme kulesi bulunmaktadır. Gözetleme kulesinin sur duvarlarında birleştirici malzeme olarak Horasan harcı kullanılmıştır. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II'nin kuzeyinde ve güneyinde işlevi tam olarak bilinmeyen mimari yapılar tespit edilmiştir. Kalelerde yaptığımız çalışmalarda çok sayıda kaçak kazı izine rastlanılmıştır. Bu kaçak kazılar kalelerde tahribata sebep olmaktadır. Yetkililerin bu tahribatı önlemek adına çalışmalar başlatması önem arz etmektedir.

Kalelerde bulunan keramik verileri değerlendirildiğinde keramikler; İlk Tunç Çağı, Orta Demir Çağ ve Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir. Kalelerde tespit edilen mimari yapılar ve keramik verilerini değerlendirdiğimizde bu kalelerin İlk Tunç Çağı'ndan Orta Çağ'a kadar kullanıldığını ifade edebiliriz.

Buldukları stratejik konum gereği, pek çok kültürün geçiş noktasında yer alan Tepeler (Konk) Köyü Kalelerinde yapılacak olan sistemli çalışmalar ve arkeolojik kazılar Anadolu-Kafkasya bağlantısının ortaya çıkmasına ve bölgenin eski çağ tarihinin aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alkan, Ö. (2019). *Tarihi ve Arkeolojik Veriler Işığında Artvin*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Alp, N.-A. Ceylan vd. (2007). "Ardahan/Çıldır Akçakale Adası Kazısı Ön Çalışma Raporu". 28. *KST I*, ss. 375-390.
- Ardahan İl Çevre ve Durum Raporu (2009).
- Aytekin, O. (2003). "Artvin İli-Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2001". 20 *AST I*, ss. 1-17.
- Aytekin, O. (2004). "Artvin İli-Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması, 2002". 21 *AST I*, ss. 235-251.
- Badalyan, R. S. (2014). "New Data on The Periodization and Chronology of The Kura-Araxes Culture in Armenia". *Paléorient*, 40, pp. 71-92.
- Bingöl, A. (2003). *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Kars ve Çevresi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceylan, A. (2000). "Erzurum Ovasında Önemli Bir Merkez: Cinis Höyük". *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi* 26, ss. 29-42.

- Ceylan, A. (2017). “Yeni Bulgular Işığında Kuzeydoğu Anadolu”da Diauehi Krallığı ve Urartular”. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, ss. 517-568.
- Ceylan, A.-Günaşdı, Y. (2017). “Erzurum ve Çevresindeki Urartu Yazıtlarının Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4, ss. 313-350.
- Ceylan, A.-Günaşdı, Y. (2018). *Erzurum’un Eskiçağ Kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A.-Ceylan, N. (2018). *Doğunun Sönmeyen Yıldızı Akçakale ve Çıldır Araştırmaları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A.-Bingöl A.-Karageçi M. (2018). *Eskiçağ’da Kars Kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A.-Özgül, O.-Kalmış, G. (2019). “Karaz Kültürü’nün Kahramanmaraş ve Çevresindeki Yansımaları”. *Uluslararası Antikçağ Döneminde Maraş Sempozyumu 17-18 Kasım 2017*. Kahramanmaraş, ss. 26-52.
- Ceylan, A.-Morkoç, A.N.-Kalmış, G. (2021). *Erzurum Höyükleri ve Yerleşmeleri* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. (Baskıda).
- Ceylan, N. (2016). “Pasin Ovasının Kuzeye Açılan İki Tarihi Yolu”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43, ss. 656-671.
- Diakonoff, I. M.-Kashkai, S. M. (1981). *Geographical Names According to Urartian Texte*. Wiesbaden: Reichert.
- Dinçol, A. M.-B. Dinçol (1992). “Die Urartäische Inschrift aus Hanak (Kars)”. H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel (Ed.). *Sedat Alp’e Armağan, Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies*. pp. 109-117.
- Gündoğdu, H. (2000). *Kaleler ve Kuleler Kenti Ardahan*. Ankara: Ardahan Valiliği Yayınları.
- Kalmış, G. (2016). “Ardahan ve Çevresindeki Urartu Yazıtları Işığında Bölgenin M.Ö. I. Bindeki Siyasal Durumu”. *Kafdağı*, 1, ss. 40-50.
- Kalmış, G. (2017). *Tarihi ve Arkeolojik Veriler Işığında Ardahan*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kalmış, G. (2020). “Yeni Veriler Işığında Ardahan İlinin Eskiçağ Tarihi”. G. Kalmış-İ. Kalaycı (Ed.) *Türk Kültürüne Hizmet: Öğr. Gör. Sadiddin Öztürk’e Armağan*. Ankara: Gazi Kitabevi, ss. 81-110.

- Koçman, A. (1979). *Yukarı Kura Nehri Havzası'nın Fiziksel Coğrafyası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Kozbe, G.-A. Ceylan vd. (2008). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri- 6a-b Demir Çağları*. İstanbul.
- Kökten, İ. K. (1970). "Yazılıkaya'da ve Kurbağa Mağarasında (Kars Çamuşlu) Yeni Bulunan Dip Tarih Resimleri". *Karseli*, 6 (69), ss. 2-16.
- Kökten, K. (1943). "Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor". *Bulleten VII/27*, ss. 601-613.
- Kökten, K. (1975). "Kars ve Çevresinde Dip Tarih Araştırmaları Yazılıkaya Resimleri". *Atatürk Konferansları V*, ss. 95-104.
- König, F. W. (1955-1957). *Handbuch Der Chaldäischen Inschriften, Archiv Für Orientforschung Herausgegeben Von Ernst Weidner*. Beiheft. Graz.
- Köroğlu, K. (1998). "1996 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araştırması". 15. *AST I*, ss. 127-156.
- Marr, N. A. (1919). "Nadpis Sarduri II, sina Argıştiya v Das-Kerpi na Haldirskom Ozere". *Zapiski Kavasskago Muzeya B (I)*.
- Marro, C.-Bakhshaliyev, V. vd. (2014). "On the Genesis of the Kura-Araxes phenomenon: New evidence from Nakhchivan (Azerbaijan)". *Paléorient*, 40/2, pp. 131-154.
- Melikişvili, G. A. (1960). *Urartskie Klinoobraznye Nadpisi*. Moskova.
- Özgül, O. (2016). "Erzurum'da Stratejik Bir Urartu Kalesi: Tepeköy (Pir Ali Baba)". *Tüba-Ar*, 19, ss. 137-157.
- Payne, M. R. (2006). *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pehlivan, M. (1984). *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rova, E. (2014). "The Kura-Araxes Culture in the Shida Kartli Region of Georgia: An Overview". *Paléorient*, 40, pp. 47-69.
- Sagona, A. G. (2014). "Rethinking the Kura-Araxes Genesis". *Paléorient*, 40, pp. 23-46.
- Saraçoğlu, H. (1990). *Bitki Örtüsü Akarsular ve Göller*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Smogorzewska, A. (2004). "Andirons and their Role in Early Transcaucasian Culture". *Anatolica* XXX, ss. 151-177.

Tuncel, M. (1991). "Aras". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 3, ss. 332-335.

Zengin, M. (2007). *Ardahan Kura Nehri ve Yakın Çevresi Alan Kullanımlarının Belirlenmesi ve Optimal Alan Kullanım Önerileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Katkı Oranı Beyanı

Makalenin yazarları, makaleye eşit oranda katkı sunmuşlardır.

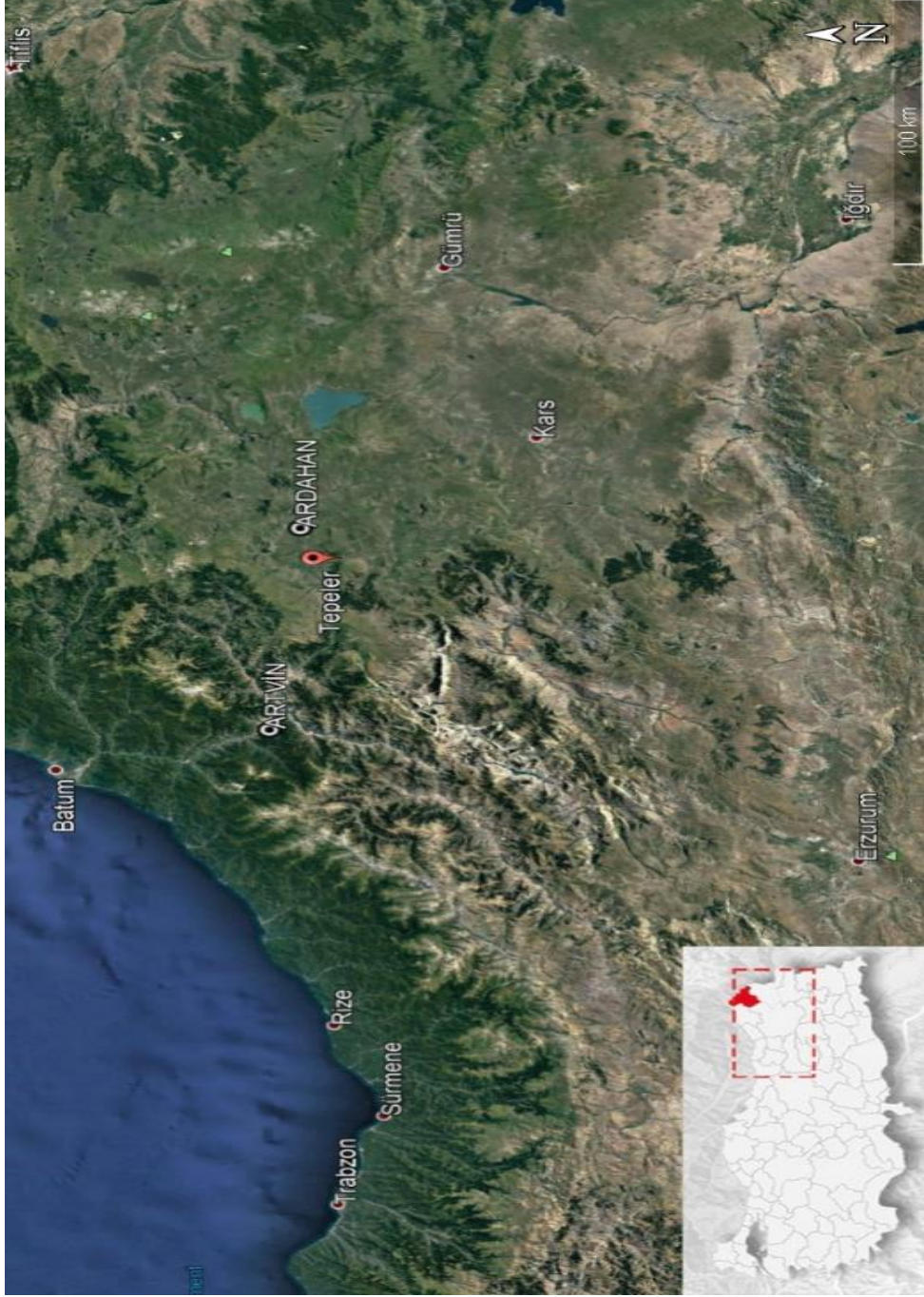
Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

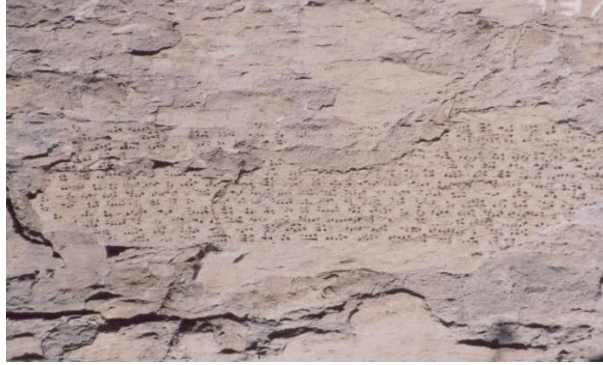
Ekler

Harita 1. Ardahan İli ve Tepeler Köyü Uydu Haritası

Harita 2. Tepeler (Konk) Köyü Kaleleri Uydu Haritası

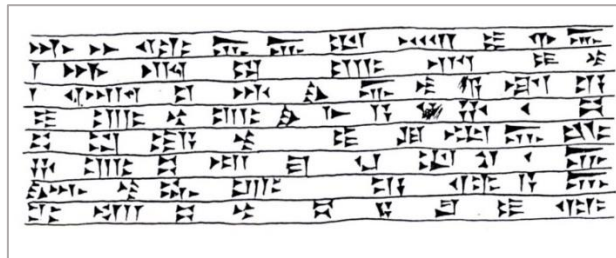
Fotoğraf 1. Ortakent/Hanak Yazıtı

Çizim 1. Ortakent/Hanak Yazıtı

Fotoğraf 2. Taşköprü Yazıtı

Çizim 2. Taşköprü Yazıtı

Fotoğraf 3. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I Genel Görünüm

Fotoğraf 4. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I

Fotoğraf 5. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I Gözetleme Kulesi

Fotoğraf 6. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I Gözetleme Kulesi

Fotoğraf 7. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I

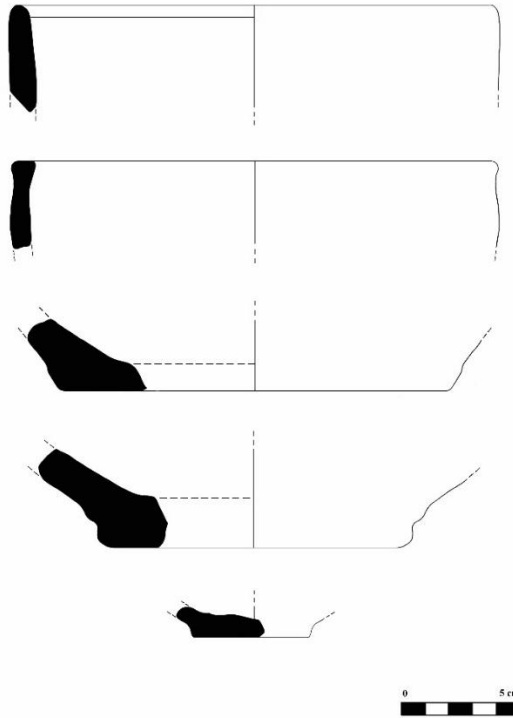
Fotoğraf 8. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I

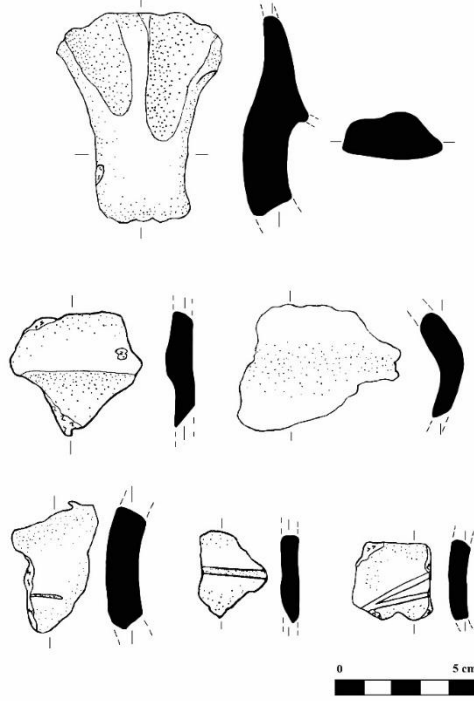
Fotoğraf 9. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I Keramik Örnekleri

Fotoğraf 10. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I Keramik Örnekleri

Çizim 3. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I Keramik Çizimleri

Çizim 4. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi I Keramik Çizimleri

Fotoğraf 11. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II

Fotoğraf 12. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II

Fotoğraf 13. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II Sur Duvarı

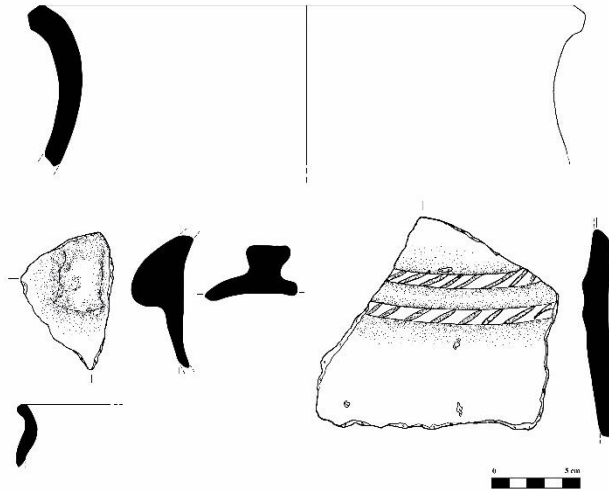
Fotoğraf 14. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II

Fotoğraf 15. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II Keramik Örnekleri

Fotoğraf 16. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II Keramik Örnekleri

Çizim 5. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi II Keramik Çizimleri

Fotoğraf 17. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III Genel Görünüm

Fotoğraf 18. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III

Fotoğraf 19. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III

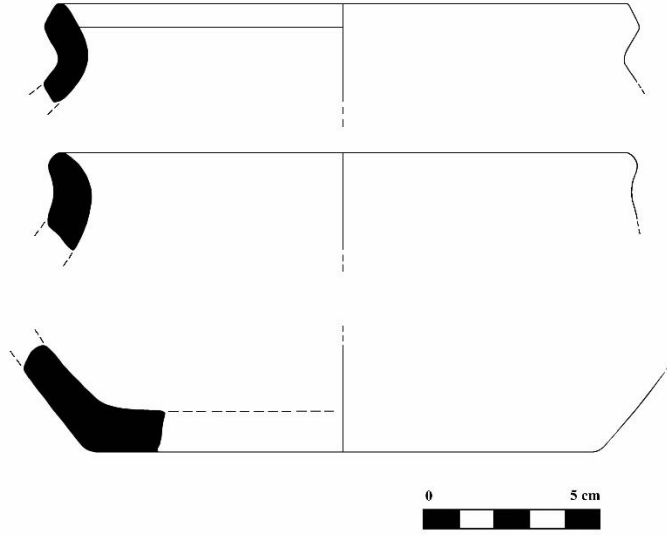
Fotoğraf 20. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III

Fotoğraf 21. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III

Fotoğraf 22. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III Keramik Örnekleri

Çizim 6. Tepeler (Konk) Köyü Kalesi III Keramik Çizimleri